

ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΕΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Τ Π Ο
ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΛΑΜΨΙΔΟΥ

Εἰς τὸν χῶρον τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν εἶναι ὀλίγα τὰ παραδείγματα τῆς ἀπεικονίσεως εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας Ἑλλήνων εἰδωλοκατρῶν φιλοσόφων. Αἱ παραστάσεις αὗται ἐπίσης ἀνευρίσκονται καὶ εἰς τὴν Δύσιν ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην.

Ἡ εἰκονογράφησις αὕτη τῶν «Ἑλλήνων» σοφῶν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ φανερώσῃ ὅτι καὶ οὗτοι εἶχον προεῖπει τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ οὕτως ἦσαν τρόπον τινὰ προφήται τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Μελέτας περὶ τῶν ὡς ἔνω παραστάσεων ἔχομεν ἡδὴ οὐχὶ ὀλίγας καὶ ἐσχάτως ἐκείνην τοῦ Κ. Σπετσιέρη¹, ὁ ὁποῖος παραθέτει καὶ πίνακας πολλῶν παρομοίων ἀπεικονίσεων.

Ἡ μετὰ χεῖρας σημειώσεις ἐπιθυμεῖ νὰ προσφέρῃ μικρὰν βοήθειαν καὶ σχολιασμὸν εἰς τὴν διερεύνησιν γενικώτερον τῶν παραστάσεων τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ εἰδικώτερον ἐκείνης τῶν δώδεκα Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς μονῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους².

Πράγματι μέχρι τοῦδε, ὡς γνωρίζω, διέφυγε τῆς προσοχῆς τῶν μελετητῶν³ κείμενον εὐρισκόμενον εἰς τὸν κώδικα 7 2053 Z 64 τοῦ 17ου αἰῶνος (ἔτος 1602), φύλ. 205⁴ ὑπὸ τὸν τίτλον: «Τί περὶ Θεοῦ εἶπον οἱ Ἕλληνες

1. Εἰκόνες Ἑλλήνων φιλοσόφων εἰς ἐκκλησίας, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, περίοδος δευτέρα, τόμος ΙΔ' (1963-1964), σ. 386-458. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ παραπέμπονται ἐπίσης οἱ πρὸ τοῦ αὐτοῦ ἀσχοληθέντες μετὰ αὐτὸ θέμα.

2. Κ. Σπετσιέρη, Ἐνθ' ἄν., σ. 387-401, καὶ Μυρτάλης Ἀχειμάστου —Ποταμιάνου, Τὸ πρόβλημα μιᾶς μορφῆς Ἑλλήνου φιλοσόφου, Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, περίοδος Δ', τόμος ΣΤ', Ἀθήναι 1972, σ. 67-81. Ἡ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῆς μορφῆς Αἰαλῆα (ὡς τοῦτο γράφεται ὑπὸ Κ. Σπετσιέρη).

3. Δὲν φαίνεται μέχρι τοῦδε νὰ ἀνεζητήθῃ κείμενον παρόμοιον πλὴν ἐκείνου τοῦ εὐρισκομένου εἰς Διονύσιον τὸν ἐκ Φουρνᾶ, Ἐρμηνεῖα τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, 1η ἐκδοσις Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, ὅστις ὀμιλεῖ, σ. 82-84, διὰ τὴν παράστασιν τῆς Ρίξης τοῦ Ἰεσσαί.

4. Γέροντος Παντελεήμονος Λαυριώτου, Συμπληρωματικὸς κατάλογος χειρογράφων κωδίκων ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας, Ἐπετηρὶς Ἐταιρ. Βυζ.

σοφοί». Ἄρχ.: «Πυθαγόρας: ὁ Θεός ἐστι νοῦς, καὶ λόγος καὶ πνεῦμα, καὶ ὁ λόγος σαρκωθείς ἐκ τοῦ πατρὸς». Μετὰ ταῦτα, ὡς γράφει ὁ τὸν κατάλογον καταρτίσας, ἔπονται: «Σωκράτης, Σόλων, Διαλία, Φίλις, Κλεομήδης, Ὀμηρος, Ἄριστοτέλης, Γαληνός, Σίβυλλα, Πλάτων, Πλούταρχος», ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἐνὸς ρητοῦ. Τὰ ρητὰ ταῦτα, ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰ ἀνωτέρω ὀνόματα, ἔχουν ὡς ἐξῆς⁵:

«Σωκράτης: Καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀυξήθησεται καὶ τιμηθήσεται ὑπὸ πάντων ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Σόλων: Καὶ λαμβάνει σάρκα ἀπὸ ἑβραΐδα Παρθένου καὶ καλέσουσιν αὐτὸν ἄφεσιν καὶ ἀγαλλίασιν.

Διαλία: Ὁ Χριστὸς μέλλει γεννηθῆναι ἐκ Παρθένου Μαρίας καὶ πιστεύσω εἰς αὐτόν.

Φίλις: Γόνος ἐκ γόνου κατελθὼν γόνος γόνον ἐπὶ μήτρας οἰκῆσαι θέλων καὶ γεννηθεὶς ἄνθρωπος, τέλειος Θεός.

Κλεομήδης: Ὁ τὸν οὐρανὸν τε ταύσας καὶ τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων ἐδράσας, ὕστερον γεννᾶται ἐξ ἀχράντου Μαρίας τῆς Παρθένου.

Ὀμηρος: Ἦξει πρὸς ὑμᾶς ὀψὲ γῆς ἀναξ πόλου καὶ σάρκα φανεῖται δίχα τινὸς σφάλματος.

Ἄριστοτέλης: Φῶς τῆς ἀγίας Τριάδος λάμψει ἐπὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν.

Γαληνός: Καὶ πάλιν ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς καὶ ἀποδόσει ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Σίβυλλα: Καὶ σταυρωθήσεται ὑπὸ Ἑβραίων ἀπίστων καὶ μακάριοι οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ.

Πλάτων: Θεὸς ἦν μὲν αἰὶ καὶ ἔστι καὶ ἔσται, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε παύσαμενον.

Πλούταρχος: Ὀψὲ ποτε ἦξει ὁ ἀναρχος ἀνάρχου γόνος, καὶ τὴν πολυσχιδῆ ταύτην ἐλάσει γῆν».

Σπουδῶν, ΚΗ' (1958), σ. 87-203. Ὁ κώδιξ περιγράφεται εἰς τὰς σελ. 108-113, ἐν ᾧ τὸ μνημονεύμενον κείμενον ὑπ' αὐξ. ἀρ. 10 τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος ἀναφέρεται εἰς τὰς σελ. 109-110.

5. Παραθέτω ταῦτα ὡς παραδίδονται ὑπὸ τοῦ συντάξαντος τὸν κατάλογον ἐν σελ. 110, σημ. I, διατηρῶν πλὴν τοῦ πνευματισμοῦ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ καταλογογράφου. Ἴσως ἐπιτόπιος ἔρευνα τοῦ κώδικος ἢ καὶ φωτογραφίαι τούτου νὰ ἀπέδιδον περισσότερα, ἀλλὰ τοῦτο ἐκφεύγει τῆς ἡμετέρας προθέσεως.

Ἀσφαλῶς ὁ γραφεὺς ἀντιγράφει ἐξ ἄλλου κώδικος τὸ ἀνωτέρω κείμενον, διότι τοῦτο περιέχει σφάλματα, τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς συγγραφέα, ἀλλὰ μόνον εἰς ἀντιγραφέα.

Οὕτω παραλιπόντες τὰ ὀρθογραφικά: Πυθαγόρας, ἀποδόσει, ἐλάσιε καὶ τὰ περὶ τὸν πνευματισμὸν σφάλματα σημειοῦμεν τὰ εἰς τὰ ὀνόματα σφάλματα, ὡς π.χ. Φίλις (ἀσφαλῶς πρέπει νὰ γραφῆ Φίλων), Κλεομήδης (ἀσφαλῶς πρέπει νὰ γραφῆ Κλεάνθης). Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα Διαλία δὲν δυνάμεθα ἐκ τῆς ἐν τῷ κώδικι γραφῆς νὰ δώσωμεν λύσιν εἰς τὸ αἰνιγματῶδες τοῦτο ὄνομα. Ἀπλῶς καὶ μόνον ἡ γραφῆ Διαλία, ἐὰν ὀρθῶς ἀπεδόθη τὸ κείμενον τοῦ προτύπου κώδικος, ἀπομακρύνει ἡμᾶς ἀπὸ τὴν σκέψιν νὰ ταυτίσωμεν τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸς τὸ Ἰπατία ἢ πρὸς τὸ ὄνομα Αἰθαλίδης, ὅπως προέτειναν ἐσχάτως ἐρευνηταὶ-μελετηταὶ τῆς εἰκονογραφήσεως τῆς μονῆς Λαύρας⁶.

Προσέτι τὸ ἡμέτερον κείμενον προσφέρει βοήθειαν καὶ διὰ τὰ ἐπὶ τοῦ εἰληταρίου ἐκάστου φιλοσόφου ἀπεικονιζόμενα ρητὰ, πρὸς τὰ ὅποια εἶτε ταυτίζεται εἶτε προσεγγίζει μεγάλως καὶ τὰ ὅποια εἶτε διορθοῖ εἶτε καὶ συμπληροῖ.

Κατ' ἀρχὴν ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ σειρά τῶν πρώτων ἐξ φιλοσόφων εἶναι διάφορος εἰς τὸ ἡμέτερον κείμενον ἐκείνης εἰς τὴν παράστασιν αὐτῶν εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς μονῆς Λαύρας, διότι ἐκεῖ ἡ σειρά ἔχει: Σωκράτης, Πυθαγόρας, Αἰαλία (οὕτω γράφει ὁ Κ. Σπετσειέρης) ἢ Διαλήδ (ὡς γράφει ἡ Μυρτάλη Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου), Σόλων, Κλεάνθης, Φίλων.

Μετὰ ταῦτα ἀντιγράφομεν κατὰ σειράν τὰ ρητὰ ὡς τὰ ἀπέδωκεν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Κ. Σπετσειέρη:

«Σωκράτης: Καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀυξηθήσεται ὑπὸ πάντων ἐφ' ὅλην τὴν Οἰκουμένην.

Πυθαγόρας: Ὁ Θεὸς ἐστὶ νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα καὶ ὁ λόγος σαρκωθεὶς ἐκ τοῦ πατρός.

Αἰαλία: Ὁ Χριστὸς μέλλει γεννηθῆναι ἐκ παρθένου Μαρίας καί....

Σόλων: Καὶ ἐνδύσεται (;) σάρκα ἀνθρώπου... παρθένον... καὶ καλέσουσιν αὐτῷ ἄφεςιν καί...

Κλεάνθης: Ὁ τὸν κόσμον(;) τεταγὼς καὶ τὴν γῆν ἐκ πυρὸς πλάσας ὕστερον γεννᾶται ἐξ ἀχράντου Μαρίας τε παρθένου.

6. Διὰ τὴν ταύτισιν πρὸς Ἰπατίαν ἰδὲ Κ. Σπετσειέρη, Ἐνθ' ἀν., σ. 441-443. Διὰ τὴν ταύτισιν πρὸς Αἰθαλίδην ἰδὲ Μ. Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου, Ἐνθ' ἀν., σ. 73-78.

Φίλων: Γόνος ἐκ γόνου καὶ Θεοῦ γόνος ἐκ μητρὸς κόρης... γεννηθεὶς αὐτὸς Θεὸς τέλειος..

Ὅμηρος: ὀψὲ γῆς... σάρκα... σφάλματος.

Ἀριστοτέλης: Φῶς τῆς ἁγίας Τριάδος λάμψει ἐπὶ πᾶσαν τὴν κτῆσιν καὶ τὸ Χριστοῦ φῶς ποιεῖται εἰς αἰῶνα αἰῶνος Θεὸς ἀνιστᾷ τέλος.

Γαληνός: Καὶ πάλιν ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα του.

Σιβύλλα: Καὶ σταυρωθήσεται ὑπὸ Ἑβραίων ἀπίστων καὶ μακάριοι οἱ ἀκούοντες αὐτόν, οὐαὶ δὲ οἱ μὴ ἀκούοντες.

Πλάτων: Θεὸς ἦν μὲν αἰὶ καὶ ἔστι καὶ ἔσται οὔτε ἀρξάμενος οὔτε παυσάμενος.

Πλούταρχος: Ὅψε ποτε ἤξει ὁ ἀναρχος ἀνάρχου γόνος καὶ τὴν πολυσχεδῆ ταύτην ἐλάσει γῆν».

Νομίζομεν ὅτι ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα εἰς τὰ μικρὰ κείμενα τῶν κωδίκων θὰ παρουσιάσῃ ἡμέραν τινὰ ἂν ὄχι τὴν πρώτην μορφήν τοῦ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ κώδικος κειμένου, τοῦλάχιστον ὅμως μορφήν προσεγγίζουσαν πρὸς τὸ ἀρχικὸν κείμενον καὶ καθ' ἡμᾶς χρονολογούμενον ὁπωσδήποτε ὑπὸ βυζαντινῆς χρονολογίας.

Πρὸς τὸ παρὸν τὸ ὑφ' ἡμῶν παρουσιαζόμενον κείμενον δύναται νὰ εἶναι ἀπαρχὴ μιᾶς παρομοίας ἐρεύνης καὶ ἐν ταύτῳ συμβολὴ διὰ τὸν σχολιασμὸν τῶν εἰκονογραφῆσεων.